

ALAN WATTS

Cum să-ți
pierzi mințile
și să devii
înțelept

*Dincolo de rațiune, farsori,
interdependență și joc cosmic
de-a v-ați ascunselea*

CAPITOLUL 1

Modelele cosmologice universale

Vreau să încep prin a aduce în discuție câteva dintre ideile de bază care guvernează viziunea occidentală asupra vieții: noțiunile fundamentale legate de sensul vieții. Este vorba despre originile istorice ale acestor idei, care au o influență mai puternică decât ne-am putea imagina. Mă refer la crezurile noastre esențiale despre lume, convingeri înrădăcinate în sistemul nostru de logică și în tipul de limbaj pe care îl folosim.

Voi folosi termenul de „mit“ ca să fac referire la aceste idei nu ca să denumesc ceva care nu este real, ci ca să invoc ceva foarte puternic. În această accepțiune, mitul este o imagine pe care o folosim ca să înțelegem lumea înconjurătoare, într-o vreme în care trăim sub influența a două ipostaze extrem de puternice, dar complet nepotrivite pentru stadiul actual al cunoașterii științifice. Una dintre cele mai importante provocări la ora actuală ar fi înlocuirea acestor mituri cu o imagine adecvată,

satisfăcătoare și practică asupra lumii, pe măsura experienței acumulate.

Așadar, cele două imagini fundamentale ale lumii, sub imperiul cărora ne-am construit existența în ultimii două mii de ani, sunt, practic, două dintre modelele cosmologice: „modelul ceramic“ și „modelul complet mecanizat“. Să analizăm primul dintre modele, anume pe cel ceramic.

Modelul cosmologic ceramic își are originea în *Cartea Genezei*, sursă și pentru principala concepție despre viață în culturile iudaică, creștină și islamică. Iar imaginea despre lume care se desprinde din *Cartea Genezei* este aceea potrivit căreia lumea este un artefact produs de Creator – la fel cum olarul modelează vase din lut sau cum tâmplarul construiește mese și scaune din lemn. Nu uitați că Iisus, Fiul lui Dumnezeu, este și El fiu de tâmplar. Astfel, ni-L imaginăm pe Dumnezeu în chip de olar, tâmplar, tehnician sau arhitect care creează universul în conformitate cu planul Său.

Trăsătura esențială a acestui model universal este ideea de lume alcătuită din „materie“ – un material sau o substanță primordială. Și la fel cum olarul ia lutul și își impune voința asupra lui, la fel și Creatorul modelează universul din această materie fundamentală. O ia și o transformă în ce vrea El. Vedem, așadar, cum în *Cartea Genezei* Dumnezeu îl face pe Adam din țărână, cum modelează o figurină de lut, suflă peste ea și aceasta „prinde viață“. Lutul este „însuflețit“. Vezi tu, lutul ca atare nu are formă și nu este dotat cu inteligență, așa că are nevoie de o inteligență exterioară – de o energie

exterioară – care să îl aducă la viață și să îi confere rațiune.

Iată, așadar, cum am moștenit conceptul de oameni ca artefacte, ca lucruri care au fost „create“. În cultura noastră, copilul își întreabă părinții: „Cum am apărut pe lume?“ sau „Cine m-a făcut?“. Aceste întrebări însă nu se regăsesc în vocabularul copiilor chinezi sau indieni (și mai ales hinduși). În schimb, un copil chinez își întreabă mama: „Cum am crescut?“ Dar „a crește“ și „a crea“ sunt procese complet diferite. Când „creezi“ un lucru, îi pui laolaltă elementele componente, îi aranjezi părțile, începi asamblarea din „afară“ până ajungi „înăuntru“. Din nou, la fel își modelează și olarul lutul, la fel își cioplește și sculptorul piatra. Cu toate acestea, când un lucru „crește“, procesul se derulează în direcția opusă, mai exact din „interior“ spre „exterior“. Creșterea înseamnă că un lucru se extinde, înmugurește și înflorește peste tot, concomitent. Forma simplă și originală a unei celule vii din spațiu va dezvolta însușiri tot mai complexe.

Astfel se desfășoară procesul de „creștere“, spre deosebire de procesul de „creare“. Observă că în acest model există o diferență fundamentală între cel care „creează“ și obiectul „creat“, între Creator și creația lui.

De unde a apărut această idee? În principiu, „modelul ceramic“ al universului s-a născut din culturile cu forme monarhice de guvernare. Și astfel, pornind de la ele, creatorul universului a fost și el conceput ca rege al universului – „Regele regilor, Domn al domnilor, unicul Conducător al prinților...“ – citez din *Cartea de rugăciuni obștești*. Oamenii care se raportează în felul acesta

la univers au față de realitate aceeași atitudine pe care o are supusul față de rege, astfel încât privesc cu smerenie entitatea care orchestrează spectacolul vieții. Mi se pare ciudat ca într-o țară democratică, așa cum sunt Statele Unite, cetățenii să fie în continuare sub influența unei teorii monarhice a universului.

Așadar, conceptul de a îngenunchea, de a te pleca și de a te prosterna în fața Domnului universului, din respect și smerenie, este o relicvă a culturilor Orientului antic. Dar de ce? Practic, nimeni nu inspiră mai multă groază decât un tiran. De asta stă el cu spatele la perete, sus pe tron, în vreme ce tu trebuie să te apropii de jos și cu privirea în pământ. Așa nu îți vei putea folosi arma, înțelegi? Când te apropii de conducător, nu trebuie să stai pe același nivel cu el, și nici față în față, fiindcă altfel l-ai putea ataca. Și poate că ar trebui să o faci, fiindcă e stăpânul tău, iar stăpânul e cel mai mare escroc. Cu alte cuvinte, conducătorului îi este „permis“ să comită crime împotriva ta – „criminali“ sunt doar oamenii cu care umplem închisorile.

Ca atare, când vine vorba despre construcția unei biserici, cum este proiectată? Cu mici excepții, altarul Bisericii Catolice a fost dintotdeauna amplasat cu spatele la zidul dinspre răsărit al clădirii. Altarul este tronul, iar preotul este conducătorul – vizirul curții – care face plecăciuni în fața tronului. Și toți oamenii stau cu fața la tron și îngenunchează înaintea lui. O catedrală catolică impunătoare poartă numele de bazilică, din grecescul *basileus*, care înseamnă „rege“. Prin urmare, bazilica este reședința regelui, iar ritualul catolic se bazează pe ritualurile de la curtea Bizanțului.

O biserică protestantă are o arhitectură puțin diferită: seamănă cu o sală de tribunal, dar aspectul său trădează credința în același model cosmologic. Judecătorul dintr-un tribunal american poartă o robă neagră, la fel ca preotul protestant, și toată lumea stă într-un fel de boxă – amvoane și strane care seamănă cu locurile pe care le ocupă judecătorul și jurații la tribunal.

Formele acestea de creștinism împărtășesc aceeași viziune autocratică a naturii universului, ceea ce se reflectă în arhitectura bisericii lor. În versiunea catolică, totul gravitează în jurul „regelui“, în timp ce în varianta protestantă, „judecătorul“ este cel care guvernează peste tot și toate. Dar dacă încerci să aplici aceste imagini la întregul univers – la însăși natura vieții –, vei constata că sunt foarte limitative.

În primul rând, să analizăm presupusa scindare dintre materie și spirit, o idee esențială în „modelul ceramic“. Ce este „materia“? Fizicienii au încercat, la un moment dat, să găsească răspuns la această întrebare, deoarece voiau să înțeleagă substanța fundamentală din care este alcătuită lumea, însă au renunțat cu mult timp în urmă să mai formuleze întrebarea în sine: „Ce este materia?“ În demersul lor, fizicienii și-au dat seama că nu pot descrie natura materiei decât din punct de vedere comportamental, adică în termeni de formă și model. Descoperind particule din ce în ce mai mici – atomi, electroni, protoni, tot soiul de particule nucleare –, nu ajungem niciodată la ceva fundamental, astfel că nu putem descrie decât modul în care materia „pare“ să se comporte.

Realitatea este următoarea: folosim cuvântul „materie“ pentru că așa arată lumea când ochii noștri nu mai văd clar. Ne gândim la materie ca la o substanță oarecare, dar asta numai pentru că vederea ne este împăienjenită. Când ne limpezim privirea, reușim să distingem forme și tipare, apoi nu mai avem alt subiect de discuție decât tiparele descoperite. Lumea, așa cum este ea concepută în urma eforturilor complexe depuse de fizica modernă, nu este un univers alcătuit din materie formată sau lut modelat, ci din tipare – tipare unduitoare, cu mișcări autogenerate și cu însușiri autoplăsmuite. Rațiunea însă ne împiedică deocamdată să ne acomodăm cu acest nou peisaj.

Ajungem astfel la cea de-a doua imagine a lumii după care se ghidează omenirea: „modelul complet mecanizat“. Odată cu evoluția gândirii occidentale, modelul ceramic a început să se poticnească. Sub influența iudaismului, a creștinismului și a islamismului, știința occidentală a dedus că există niște legi ale naturii, dictate de la bun început de Creator, făuritorul universului. Așa se face că am fost înclinați să considerăm că toate fenomenele naturale respectă un set de legi prestabilite, la fel ca o mașinărie bine unsă – un tramvai sau un tren care circulă fără întârziere. Ei bine, în secolul al XVIII-lea, intelectualii occidentali au început să se îndoiască de această idee, punând sub semnul întrebării în special existența unui motor primordial – un arhitect universal. După părerea lor, dacă există niște legi universale, aceasta nu înseamnă neapărat că trebuie să existe și un creator al acestor legi.

Așadar, ipoteza existenței unui Dumnezeu nu a fost de prea mare folos în enunțarea predicțiilor, iar știința poate într-adevăr răspunde la întrebarea: „Ce se va întâmpla?“ Dacă studiem comportamentul trecutului și îl descriem în detaliu, putem emite predicții – asta este, în esență, știința. Și ca să ne îndeplinim scopul și ca să facem predicții corecte, se pare că nu avem nevoie de Dumnezeu ca ipoteză, pentru că nu este relevant. Așa că ipoteza divină a fost abandonată și înlocuită cu ipoteza regulilor, întrucât predicțiile pot fi emise pe baza unor caractere comportamentale regulate din univers. Știința s-a descotorosit astfel de creatorul legilor și a păstrat doar regulile.

Și așa am ajuns la concepția actuală a universului considerat o mașinărie care funcționează după principii precise, mecanice. În concepția lui Newton, lumea este ca un joc de biliard – atomii sunt bilele care se ciocnesc una de cealaltă la unghiuri previzibile. În consecință, comportamentul fiecărui individ este conceput ca un aranjament complex de bile de biliard de care se ciocnesc toate celelalte componente. Acesta este modelul cosmic complet mecanizat, noțiunea de realitate ca energie oarbă. În secolul al XIX-lea, ideea a fost postulată de Ernst Haeckel și T.H. Huxley, care au descris lumea ca fiind nimic mai mult decât forță lipsită de inteligență, precum și de Freud, care a identificat energia noastră psihologică fundamentală drept libido – dorință fizică oarbă.

Așadar, conform acestei abordări, suntem cu toții niște accidente. Din exuberanța energiei oarbe și ca rezultat al unei pure întâmplări, iată-ne pe toți aici cu valorile,

limbile, culturile și iubirile noastre. La fel ca ideea potrivit căreia dacă o mie de maimuțe ar atinge la întâmplare tastele a o mie de mașini de scris vreme de milioane de ani, ele ar reuși în cele din urmă să scrie *Encyclopedia Britannica*, pentru ca imediat după aceea să continue să dactilografieze lucruri fără noimă. Dar dacă ne însușim această idee și ne bucurăm că suntem vii și umani, ajungem să simțim nevoia de a ne lupta cu natura la fiecare pas, pentru că natura ne readuce la absurd ori de câte ori îi oferim ocazia. Și atunci ne impunem voința asupra lumii ca și cum ar fi complet străină de noi, ca și cum ar exista în afara noastră. Acesta este motivul pentru care avem o cultură bazată pe ideea de conflict între oameni și natură.

În plus, în SUA, masculinitatea este definită în funcție de gradul de agresivitate. Eu cred că asta se întâmplă fiindcă ne este frică. Ne punem masca de tipi duri, dar efortul nostru este absolut inutil. Dacă ai calitățile necesare, nu mai este nevoie să porți o mască, și cu atât mai mult nu este nevoie să obligi natura să îngenuncheze în fața ta. De ce să fii ostil față de natură?

Existența ta nu se desfășoară independent de natură. Ești un aspect sau un simptom al naturii. În calitatea ta de ființă umană, te-ai dezvoltat din acest univers fizic la fel cum un măr crește pe ramura unui copac. Un copac care face mere este un copac cu mere, la fel cum universul în care apar ființe umane este un univers cu ființe umane. Existența oamenilor este semnificativă pentru genul de univers în care trăim, dar sub influența celor două mituri principale – „modelul ceramic“ al universului și „modelul complet mecanizat“ –, avem

senzația că nu aparținem acestei lumi. În limbaj popular se spune „am venit pe lume“, dar corect ar fi să spunem „am venit *din* lume“.

Majoritatea avem sentimentul că suntem „ceva“ care trăiește înăuntrul unui sac de piele. Avem impresia că suntem o formă de conștiință separată, care privește în afara acestui lucru. Apoi ne uităm la alții asemenea nouă și îi considerăm oameni, atât timp cât au o culoare a pielii sau o religie similară cu a noastră. Observă că atunci când ne propunem să distrugem un anumit grup de oameni, îi definim întotdeauna ca fiind „neoaameni“ – „nu“ tocmai umani. Așa că îi numim maimuțe, monștri sau mașini – orice, dar nu oameni. Ostilitatea pe care o simțim față de alții și față de lumea exterioară provine din această superstiție (acest mit), o teorie complet nefondată, potrivit căreia suntem „ceva“ ce există doar în interiorul pielii noastre.

Vreau să îți propun o teorie diferită. Să începem cu Big Bang, teoria care susține că în urmă cu miliarde de ani a existat o explozie primordială, care a propulsat în spațiu toate galaxiile și stelele. De dragul discuției, să admitem că este o ipoteză adevărată. E ca și cum cineva a luat o călmară și a spart-o de un zid: cerneala s-a împrăștiat de la pata mare din mijloc, iar pe margine s-au format picături mici cu modele complicate. Exact la fel a existat o explozie la începutul tuturor lucrurilor, aceasta s-a răspândit prin spațiu, iar noi ne aflăm aici ca ființe umane complexe, la mare depărtare de granițele aceluși Big Bang inițial.

Dacă trăiești cu impresia că ești ceva care există înăuntrul pielii tale, asta înseamnă că te consideri doar o

altă picătură complexă de la marginea spațiului. Poate că acum miliarde de ani ai fost parte din acel Big Bang, dar acum nu mai ești – ești altceva. Și asta doar pentru că te-ai desprins singur de nucleul inițial; totul depinde de felul în care te definești. Și iată alternativa pe care ți-o propun: dacă este adevărat că a existat un Big Bang la începutul vremurilor, atunci tu nu ești „rezultatul“ exploziei la sfârșitul procesului, ci „procesul“ însuși.

Tu ești Big Bang. Tu ești forța originală a universului, care se manifestă sub forma a ceea ce ești în acest moment. Te prezinți ca domnul, doamna sau domnișoara Cutare și Cutare, când de fapt ești energia primordială a universului în plin proces de desfășurare. Doar te-ai obișnuit să te definești ca un lucru distinct.

Aceasta este una dintre supozițiile de bază care derivă din miturile pe care am fost deprinși să le credem. Suntem convinși că există lucruri separate și întâmplări distincte. Cândva am întrebat un grup de adolescenți cum ar defini un „lucru“. Prima dată mi-au răspuns „un lucru este un obiect“, dar acesta este doar un sinonim, este pur și simplu un alt cuvânt pentru „lucru“. Apoi, o fată deșteaptă din grup mi-a spus: „Un lucru este un substantiv.“ Și avea dreptate. Dar un substantiv nu face parte din natură, ci este o parte de vorbire. Substantivele nu există în lumea fizică, așa cum nu există nici lucrurile separate.

Lumea fizică este „sinuoasă“. Norii, munții, copacii, oamenii – totul este sinuos. Numai oamenii construiesc clădiri cu linii drepte și încearcă să facă lumea să nu mai fie sinuoasă. Dar iată-ne stând în camere cu linii drepte, la fel de sinuoși ca tot ce se află dincolo de ziduri.

ALAN WATTS spunea că pentru a deveni înțelept, trebuie uneori să-ți pierzi mințile. Conștientizarea efemerității ca unică certitudine în viață este, după cum susținea el, calea cea mai sigură spre eliberarea de constrângerile cotidianului și spre o reală ancorare în clipa prezentă. Dar cum să facem ca să privim din nou lumea cu ochi de copil, ca să ne reamintim că jucăm cu toții același joc și ca să nu mai luăm viața atât de în serios? Watts a găsit răspunsurile în spiritualitatea Orientului Îndepărtat și în viziunea budistă asupra lumii, pe care, de-a lungul vieții sale, le-a explicat pe înțelesul occidentalului.

În siajul tatălui său, Mark Watts a realizat o selecție a celor mai îndrăgite prelegeri și emisiuni radiofonice ale celebrului gânditor și le-a reunit în această carte, care concentrează esența viziunii lui Alan Watts. Între paginile ei ne așteaptă invitația seducătoare, cu accente ludice, într-o călătorie la capătul căreia am putea dobândi echilibrul dintre minte, corp și spirit, precum și o mai bună înțelegere a propriului sine.

